

ВИЩА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-101.2024.01>

УДК 378(477):347.132.17

Світлана ВДОВИЧ,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна
ORCID ID 0000-0003-3582-4395

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості формування і розвитку професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти. Проаналізовано різні підходи до визначення поняття «професійно важливі якості», згідно з якими вони розглядаються як біологічно зумовлені (фізіологічні, психологічні, вроджені здібності та нахили), індивідуально-психологічні властивості особистості як фахівця та як властивості особистості, сформовані та розвинуті у процесі навчання та професійної діяльності.

Досліджено ряд класифікацій професійно важливих якостей фахівця цивільного захисту. Виокремлено й обґрунтовано такі групи професійно важливих для фахівців цивільного захисту якостей, як: психофізіологічні, інтелектуальні, емоційно-вольові, морально-етичні, управлінські та комунікативні.

Розглянуто можливості формування і розвитку професійно важливих якостей в процесі професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти та надано відповідні рекомендації.

Ключові слова: професійно важливі якості, професійна підготовка, фахівець цивільного захисту, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Професійна підготовка фахівців цивільного захисту передбачає формування і розвиток відповідних особистісних якостей, які дозволять їм у майбутньому ефективно виконувати посадові обов'язки. Оскільки діяльність рятувальника пов'язана з ризиком, небезпекою,

невизначеністю та потребує швидкої реакції та саморегуляції в ситуаціях, у яких доводиться працювати, то й професійно важливі якості його мають свою специфіку. У ст. 102 Кодексу цивільного захисту України визначено, що на службу цивільного захисту приймаються громадяни України, які «відповідають кваліфікаційним вимогам і здатні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати свій службовий обов'язок» [4]. Отже, у професійній підготовці майбутніх фахівців цивільного захисту, окрім професійних знань і вмінь, значну увагу слід приділити формуванню і розвитку їхніх професійно важливих особистісних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійно важливі якості майбутнього фахівця розглядаються сучасними дослідниками в різноманітних сферах: у педагогічній діяльності (О. Акімова, О. Волошина, В. Галузяк, М. Давидюк, В. Каплінський, А. Коломієць, О. Столяренко, В. Фрицюк, Н. Хамська, І. Холковська, В. Шахов), державному управлінні (Н. Гординя, К. Кушніренко), діяльності психолога (О. Бацилева, А. Массанов, Т. Яновська), в галузі інформаційних технологій (А. Андрес, Я. Максим'як, О. Федак), у військовій сфері (В. Афонін, С. Безпалій, А. Демків, О. Запорожанов, В. Кальниш, Ю. Корнійчук, М. Кузнєцов, О. Лесько, Я. Панькевич, С. Пашковський, К. Пронтенко, О. Ролук, І. Романів, С. Русанівський, А. Швець, В. Штома, С. Юр'єв), у сфері інформаційних технологій (О. Гурська), в діяльності поліцейського (Ю. Жидецький, Я. Когут, Н. Пряхіна), в економічній галузі (Н. Черненко), діяльності музиканта (Ч. Сянюн) та ін.

Різнманітні проблеми формування та розвитку професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти розглядали В. Асоцький, С. Гура, А. Демченко, О. Дячкова, О. Іващенко, Я. Ільчишин, І. Коваль, М. Коваль, М. Козяр, М. Кришталь, Н. Кучеренко, С. Кучеренко, А. Литвин, С. Лебедева, О. Меньшикова, Л. Мохнар, Ю. Ненько, Ю. Панімаш,

К. Пасинчук, М. Петрова, О. Повстин, В. Попович, Л. Руденко, В. Садковий, Р. Сірко, А. Снісаренко, О. Тімченко, М. Фомич, Г. Хлипавка, В. Христенко, Є. Школяр та ін.

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблема формування і розвитку професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти ще недостатньо вивчена і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості формування і розвитку професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти; виокремити важливі професійні якості для фахівців цивільного захисту й надати рекомендації щодо їхнього формування та розвитку під час професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна професійна діяльність фахівців будь-якої сфери можлива завдяки комплексу сформованих професійних якостей. С. Гура та М. Петрова професійно важливі якості особистості визначають як «комплекс найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні» [2].

Нині існують різні підходи до визначення поняття «професійно важливі якості». Так, згідно з першим підходом, професійно важливі якості розглядають як біологічно зумовлені (фізіологічні, психологічні, вроджені здібності та нахили) особистісні якості людини, які сприяють успішному пристосуванню особистості та виконанню нею професійних обов'язків. Відповідно до другого підходу, професійно важливими якостями слід вважати індивідуально-психологічні властивості особистості як фахівця, які дозволяють реалізовувати професійну діяльність на належному рівні. Ще один підхід, третій, визначає професійно важливі якості як властивості особистості, сформовані та розвинуті у процесі навчання та професійної діяльності.

Відповідно до них можна віднести здобуті вміння, навички, розвинуті здібності, сформовані компетентності. Отже, як слушно зауважують С. Гура та М. Петрова, під професійно важливими якостями фахівця слід «розуміти його психофізіологічні, психологічні характеристики та здатності, що формуються, розвиваються у процесі професійної підготовки й діяльності та є основою їх успішності» [2]. Сформовані професійно важливі якості дозволяють фахівцеві не лише ефективно виконувати свої трудові обов'язки, а особистісно зростати і вдосконалюватися.

Кожна професія вимагає від людини відповідного комплексу сформованих особистісних якостей, які розвиваються як у процесі професійної підготовки фахівців, так і впродовж їхньої трудової діяльності.

Професійна діяльність фахівців цивільного захисту має свої особливості. Рятувальникам часто доводиться працювати в умовах невизначеності, стресу та ризику, що, безумовно, вимагає відповідної підготовки, у тому числі психологічної. Розглянемо необхідні для цього професійно важливі якості.

На думку М. Коваля та І. Коваля, однією з важливих педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх рятувальників є формування та розвиток їхніх професійно важливих якостей, зокрема таких як цілеспрямованість, впевненість у собі та своїх професійних діях, швидка орієнтація в ситуаціях невизначеності, комунікативність, відповідальність, готовність до ризику, високий рівень саморегуляції, а також любов до Української держави, пошана, гордість за свою професію, почуття патріотизму, національна свідомість, усвідомлення ролі рятувальника в суспільстві та прагнення власним прикладом служити інтересам Батьківщини, здатність до активної самоосвіти і саморозвитку тощо. Це, як вважають дослідники, забезпечує «мотиваційно-ціннісний та когнітивно-інтелектуальний компоненти професійної компетентності майбутніх

рятувальників, що сприяє їх адаптації до службової діяльності та їхній ефективній взаємодії» [3, с. 51].

Здійснивши професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, М. Кришталь, В. Садковий, А. Снісаренко та О. Тімченко [11, с. 105–107] виділили такі групи професійно важливих якостей:

- професійна спрямованість: спрямованість на змістовну продуктивну працю; готовність до професійного саморозвитку та вдосконалення; здатність досягати поставленої мети; здатність уникати невдач у професійній діяльності;

- професійна компетентність: екстремальна професійна компетентність як здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися; уміння чітко доносити до підлеглих свої думки та наміри; уміння давати об'єктивну оцінку діям підлеглих, уміння в конфліктних ситуаціях проводити адекватну ситуації стратегію комунікативної поведінки, змінювати стиль спілкування;

- управлінські якості: здатність організовувати діяльність підлеглих, ставити конкретні завдання, згуртовувати колектив, виявляючи при цьому вимогливість і критичність (у тому числі вимогливість до себе і самокритичність); здатність брати на себе відповідальність за прийняті рішення та дії; здатність до активності, ініціативності, розпорядливості; здатність формувати мотивацію у підлеглих до виконання поставлених завдань; уміння давати чіткі, ясні, впевнені формулювання при постановці завдань, доповіді; здатність досягати успіху у вирішенні службових справ;

- інтелектуальні якості: розвинутий інтелект; прогресивний світогляд; ерудиція; здатність приймати правильні рішення за нестачі необхідної інформації або за відсутності часу на її осмислення; уміння вибирати з великого обсягу інформації необхідну для вирішення завдання; аналітичний склад розуму; прогностичні здібності; вміння діяти творчо, нешаблонно; здатність розглядати проблеми в цілому;

– мнемічні якості: достатній обсяг, швидкість і точність запам'ятовування та сприймання; здатність упродовж тривалого проміжку часу утримувати в пам'яті велику кількість інформації; здатність упродовж необхідного терміну утримувати в пам'яті розташування предметів, їх колір, розмір; здатність швидко орієнтуватися в новій та незнайомій обстановці, оцінювати ступінь важливості інформації, що надходить; здатність помічати зміни в обстановці, не зосереджуючи свідомо на них увагу;

– емоційно-вольові якості: здатність керувати власною поведінкою у критичних обставинах; здатність психологічно впливати на підлеглих у критичних обставинах, заряджати їх енергією, оптимізмом, упевненістю; здатність до сміливих, рішучих, ініціативних дій; врівноваженість і самовладання в умовах загрози особистій безпеці; наполегливість у подоланні труднощів; висока стресостійкість; схильність до розумного і виправданого професійного ризику;

– психомоторні якості: висока фізична витривалість, стійкість до фізичної втоми; розвинута координація рухів, стійкість до тремору; точність рухів і здатність до швидкої дії в умовах дефіциту часу; здатність використовувати мускульну силу як вибухового, так і статичного характеру;

– сенсорно-перцептивні якості: підвищені вимоги до зорової, слухової чутливості та вестибулярного апарату;

– атенційні якості: здатність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому та сторонні подразники; здатність швидко переключати увагу з одного виду діяльності на інший; вміння розподіляти увагу при виконанні декількох функцій, завдань в умовах дефіциту часу.

С. Гура та М. Петрова наголошують на важливості сформованості у фахівців цивільного захисту психологічних якостей, зокрема таких як: «сміливість; здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях; впевненість у собі; здатність приймати правильне рішення при нестачі необхідної інформації, при відсутності часу на її осмислення; здатність

об'єктивно оцінювати свої сили і можливості; здатність до тривалого збереження високої активності; вміння розподіляти увагу при виконанні кількох дій, функцій, завдань; здатність до швидкого встановлення контактів з новими людьми; здатність розташовувати до себе людей, викликати у них довіру; здатність знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника; схильність до ризику» [2]. Дослідниці пропонують розподіляти професійно важливі якості за такими чотирма групами: психофізіологічні, моральні, інтелектуальні, мотиваційні та комунікативні, які наповнюються відповідно до специфіки професії.

Такі якості, як дисциплінованість, відповідальність, акуратність, уважність, спостережливість, сенситивність, пунктуальність, стриманість, винахідливість, здатність до самоконтролю та професійної самооцінки власних станів і дій, цілеспрямованість, розвинута наочно-образна пам'ять і аналітичне мислення значущі для будь-якого виду професійної діяльності. Водночас фізична витривалість, координація рухів, спритність, здатність переносити великі фізичні навантаження і високі температури, рішучість і сміливість, психічна та емоційна стійкість, здатність до ризику, здатність переключати, розподіляти, концентрувати й утримувати увагу, швидко реагувати на ситуацію і приймати самостійні рішення та діяти в екстремальних ситуаціях, почуття обов'язку більше необхідні для ризиконебезпечних професій.

А. Литвин розглядає такі групи властивостей фахівців із безпеки життєдіяльності: властивості сприйняття, особливості психічних функцій, психомоторні та фізичні властивості, особистісно-ділові особливості, соціально-психологічні якості [5, с. 64]. На нашу думку, доцільно виокремити такі групи професійно важливих для фахівців цивільного захисту якостей, як: психофізіологічні, інтелектуальні, емоційно-вольові, морально-етичні, управлінські та комунікативні.

Розглянемо можливості формування і розвитку професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

Психофізіологічні характеристики майбутніх фахівців цивільного захисту є важливою умовою ще на етапі вступу до закладу вищої освіти. Йдеться про належну фізичну підготовленість, витривалість, стресостійкість, здатність до адаптації, відсутність психологічних проблем, здатність переключати, розподіляти, концентрувати й утримувати увагу, утримувати в пам'яті, розподіляти і відтворювати інформацію. Абітурієнти, які вступають на спеціальності цивільного захисту, мають відповідні вступні випробування з фізичної підготовки, зокрема оцінюються біг на 100 м та на 1000 м, підтягування на перекладині (для чоловіків) та згинання, розгинання рук з упору лежачи (для жінок), а також обов'язковим є медичний огляд. Окрім цього, відбуваються професійно-психологічний відбір кандидатів на службу та навчання з метою визначення їх професійної придатності до діяльності в екстремальних умовах та поглиблене психологічне вивчення осіб з ознаками ускладненої адаптації.

Психофізіологічні якості майбутніх фахівців цивільного захисту розвиваються та вдосконалюються у процесі професійної підготовки, зокрема під час занять з фізичного виховання, практичних занять та практик зі спеціальності, а також цьому сприяють участь курсантів у спортивних секціях, зокрема з пожежно-прикладного спорту, заняття у спортивному залі, ведення здорового способу життя тощо.

Проведене дослідження показало, що не менш важливою є психологічна підготовка курсантів до виконання професійної діяльності. Так, у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності регулярно проводяться психодіагностичні тестування, працює психологічна служба, яка вивчає соціально-психологічний клімат курсантських колективів, надає психологічну допомогу та підтримку, проводить психопрофілактичну роботу, спрямовану на збереження, зміцнення й відновлення психологічної безпеки та психічного

здоров'я курсантів, запобігання виникнення їхньої соціально-психологічної та особистісної дезадаптації. Формуванню психологічної стійкості майбутніх фахівців цивільного захисту сприяє також психолого-тренувальний центр, де курсанти мають можливість відточувати свої професійні навички в умовах, наближених до реальних.

Інтелектуальні професійні якості формуються і розвиваються передусім у процесі вивчення циклів загальної та профільної підготовки, а також вибіркового компонентів освітньої програми. Одним із ключових аспектів інтелектуального розвитку особистості юнацького віку є формування світогляду, розвиток критичного мислення, здатності аналізувати інформацію. Вибіркові дисципліни, які пропонуються для вивчення у закладі вищої освіти, дозволяють майбутнім фахівцям цивільного захисту охопити інші, відмінні від обраної професії, сфери наукового знання, освоїти нові навички відповідно до власних інтересів та потреб. Інтелектуальному розвитку сприяє читання художньої літератури, вивчення іноземних мов, участь у гуртках і студіях за інтересами, в самодіяльності, у різноманітних майстер-класах, творчих зустрічах, відвідування театру та кіно, мистецьких заходів, мандрівки тощо.

Проведене дослідження показало, що значущою складовою системи професійно важливих якостей є емоційно-вольові якості фахівців цивільного захисту, від яких значною мірою залежить їхня здатність ефективного виконувати трудові обов'язки в складних і напружених ситуаціях, аналізувати й адекватно оцінювати свій емоційний стан та стан колег, із якими доводиться спільно виконувати професійні завдання. У цьому контексті вкрай необхідними для фахівців цивільного захисту є психологічні знання, розуміння психологічних явищ, механізмів їхнього впливу на стан людини, а отже, на якість виконання нею професійних обов'язків. Тому, на нашу думку, обов'язковим є вивчення курсу «Основи психології», «Психологія кризових ситуацій», де особливу увагу слід приділити вивченню емоційної сфери, способів управління емоціями, особливо в екстремальних умовах, технік їх

безпечного вивільнення та релаксації, особливостей вольових процесів та саморегуляції; мнемічних процесів, зокрема особливостей розвитку пам'яті, уваги, а також уваги.

Ефективною формою розвитку емоційно-вольових професійно важливих якостей є соціально-психологічний тренінг, який дозволить учасникам досліджувати себе, свої емоції та почуття, можливості управління власними емоційними станами, ефективного і безконфліктного вираження негативних емоцій. Наприклад, І. Матійків пропонує такі тренінги: «Управління емоціями», «Мистецтво емоційної саморегуляції», «Міжособистісні емоційні компетенції», «Управління емоціями в конфлікті», «Тренінг емоційної компетентності» та ін. [6–8].

Ще однією невід'ємною складовою системи професійно важливих якостей фахівця цивільного захисту, як показує дослідження, є морально-етичні якості. Вони виявляються в поглядах, переконаннях і поведінці особистості, в її ставленні до себе та до інших людей (колеги по роботі, керівництва, друзів, знайомих, постраждалих та інших людей, із якими доводиться мати справу). У професійній взаємодії фахівців цивільного захисту морально-етична регуляція посідає одне з головних місць, адже йдеться про ставлення до себе та до своєї діяльності, про стосунки у трудовому колективі, про якість командної роботи, про взаємопідтримку та взаєморозуміння під час виконання професійних обов'язків, про дотримання загальноприйнятих норм і правил, а також про підтримання традицій і звичаїв трудового колективу та ін.

У цьому контексті вкрай важливим є гуманізм, який полягає у ставленні до людини як до найвищої цінності та виявляється в любові до людей, доброті, ввічливості, готовності прийти на допомогу.

Доведено, що формуванню морально-етичних якостей у закладі вищої освіти сприяє вивчення циклу загальної підготовки, зокрема таких дисциплін, як «Українська мова та культура», «Історія української державності»,

«Філософія», а також вибіркового дисциплін (наприклад, «Тренінг комунікативності», «Мотиваційний тренінг», «Тренінг особистісного зростання», «Риторика», «Історія кіно» тощо). На це вказує досвід роботи викладачів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Не менш важливими є управлінські якості фахівця цивільного захисту. Йдеться не лише про здатність організації професійної діяльності колективу (така роль, зазвичай, відводиться керівникам підрозділів та організацій), а й про самоорганізацію, активність, самостійність та ініціативність кожного працівника. Оскільки діяльність рятувальників часто пов'язана з ризиком та непередбачуваністю подій, то кожен член команди має бути готовим за необхідності перебирати на себе функції лідера, швидко приймати рішення в екстремальних ситуаціях і відповідати за них, бути дисциплінованим і вимогливим, передусім до себе. О. Повстин, оцінивши ефективність формування управлінської компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту, наголошує на необхідності підвищення ефективності управління в органах і підрозділах ДСНС, зокрема на розробленні системи підготовки курсантів і студентів ВНЗ ДСНС України до управлінської діяльності, створенні необхідних педагогічних умов для їхнього професійного розвитку, формування управлінської компетентності [10, с. 273]. На нашу думку, розвитку і вдосконаленню управлінських та організаційних якостей майбутніх фахівців цивільного захисту сприятимуть курси «Психологія управління», «Основи лідерства», «Управління проєктами» та інші, а також їх участь у різноманітних соціально-психологічних тренінгах із лідерства й управління. Ці дисципліни доцільно пропонувати здобувачам вищої освіти як вибірково компоненти освітньої програми.

Ще одна значуща група професійно важливих якостей – комунікативні якості, які є вагомим частинкою так званих «м'яких навичок» (soft skills), які сприяють ефективнішому виконанню фахівцями професійних обов'язків,

забезпечують якісну взаємодію в колективі, дозволяють краще формулювати і просувати власні ідеї, допомагають розв'язувати конфліктні ситуації тощо.

Ю. Ненько виокремлює такі комунікативні вміння, необхідні для офіцера служби цивільного захисту: «цілеспрямовано організовувати професійно орієнтовану комунікативну діяльність і керувати нею; організовувати спільну діяльність через вірно створену систему спілкування; вислуховувати думки інших із розумінням і цілеспрямовано (нерефлексивне і рефлексивне слухання); виявляти інформацію і збирати факти, необхідні для аналізу і оцінки ситуації; спостерігати, розуміти і правильно інтерпретувати невербальну поведінку співрозмовника, використовувати власний оптимальний набір невербальних засобів; спілкуватися вербально і письмово; обговорювати гострі проблеми в позитивному емоційному настрої; бути посередником між конфліктними індивідами; вести переговори, робити публічні виступи тощо; вміння слухати, точно сприймаючи і осмислюючи проблеми громадян; вміння керувати процесом спілкування, вміння займати і утримувати певну рольову позицію в процесі спілкування, ставити питання, брати ініціативу в спілкуванні і передавати її (якщо буде потреба), підтримувати її; володіння невербальними засобами спілкування» [9, с. 94].

На нашу думку, «актуальними у професійному спілкуванні представників ризиконебезпечних професій є такі компоненти: орієнтування в ситуації спілкування, спостереження й оцінювання співрозмовника; вміння розшифрувати невербальні знаки у процесі спілкування, розуміння їх впливу на співрозмовника; чітке й однозначне формулювання власних думок, правильне передавання необхідної інформації, грамотна побудова речень, належний рівень володіння державною мовою, вміле використання голосу й інтонації; використання вербальних і невербальних засобів впливу на співрозмовника; вміння слухати, сприймати і розуміти співрозмовника; вміння переконувати, доводити свою правоту, обґрунтовано дискутувати, конструктивно критикувати, просити про допомогу і пораду; почуття гумору

та вміння розряджати напружену обстановку; вміння налагоджувати психологічний контакт зі співрозмовником та бути неупередженим незалежно від його віку, соціального статусу, віросповідання, кольору шкіри, сексуальної орієнтації тощо; вміння презентувати себе та власні досягнення; здатність створювати невимушену й довірливу атмосферу під час ділового спілкування; вміння управляти власними емоціями та впливати на психологічні стани й емоції співрозмовників тощо» [1, С. 80].

З метою розвитку і вдосконалення комунікативних навичок фахівцям цивільного захисту в закладі вищої освіти доцільно опанувати такі курси, як «Психологія спілкування», «Конфліктологія», «Психопедагогіка безпеки», а також брати участь у тренінгах («Тренінг комунікативності», «Тренінг сенситивності»). Вивчення психології спілкування та конфліктології дозволить сформуванню в курсантів уявлення про ефективні засоби спілкування та взаємодії у професійній діяльності, навички подолання комунікативних бар'єрів, ведення переговорів, налагодження контактів у різноманітних ситуаціях спілкування, розв'язання конфліктних ситуацій, протистояння маніпулятивним впливам тощо. Курс «Психопедагогіка безпеки» покликаний підготувати майбутніх фахівців до діяльності та комунікації в екстремальних умовах. Тут вивчаються психологічні особливості поведінки людей в екстремальних умовах, а також особливості психолого-педагогічного впливу на різні категорії людей, з якими фахівцям цивільного захисту в майбутньому може довестися працювати. Психологічні тренінги сприяють відпрацюванню навичок налагодження і підтримання контактів, активного слухання, командної роботи, розв'язання конфліктних ситуацій тощо.

Слід зазначити, що розвитку комунікативних навичок фахівців сприятимуть також формування сприятливого мовленнєвого середовища у закладі вищої освіти, залучення курсантів до дискусій, аналізу навчального матеріалу, до участі в студентських науково-практичних конференціях, а

також до позанавчальних заходів, творчої самодіяльності (гуртків художнього слова, акторської майстерності, вокалу тощо).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, проведене дослідження дозволяє визначати професійно важливі якості фахівців цивільного захисту як психофізіологічні, психологічні характеристики та здатності фахівця, що формуються, розвиваються у процесі професійної підготовки й діяльності та є основою їх успішності та сприяють особистісному зростанню і вдосконаленню. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що професійно важливі якості розглядаються як біологічно зумовлені (фізіологічні, психологічні, вроджені здібності та нахили), індивідуально-психологічні властивості особистості як фахівця та як властивості особистості, сформовані та розвинуті у процесі навчання та професійної діяльності.

Виокремлено основні групи професійно важливих для фахівців цивільного захисту якостей, а саме: психофізіологічні, інтелектуальні, емоційно-вольові, морально-етичні, управлінські та комунікативні. Психофізіологічні якості розвиваються та вдосконалюються у процесі професійної підготовки, зокрема під час занять з фізичного виховання, практичних занять та практик зі спеціальності, а також цьому сприяють участь курсантів у спортивних секціях, зокрема з пожежно-прикладного спорту, заняття у спортивному залі, ведення здорового способу життя тощо. Інтелектуальні професійні якості формуються у процесі вивчення циклів загальної та профільної підготовки, а також вибіркового компонентів освітньої програми. Розвитку емоційно-вольових якостей сприяє вивчення курсу «Основи психології», «Психологія кризових ситуацій» та соціально-психологічні тренінги, які дозволяють учасникам досліджувати себе, свої емоції та почуття, можливості управління власними емоційними станами, ефективного і безконфліктного вираження негативних емоцій. Формуванню морально-етичних якостей у закладі вищої освіти сприяє вивчення циклу

загальної підготовки, зокрема таких дисциплін, як «Українська мова та культура», «Історія української державності», «Філософія», а також вибіркових дисциплін (наприклад, «Тренінг комунікативності», «Мотиваційний тренінг», «Тренінг особистісного зростання», «Риторика», «Історія кіно» тощо). Розвитку і вдосконаленню управлінських та організаційних якостей майбутніх фахівців цивільного захисту сприятимуть курси «Психологія управління», «Основи лідерства», «Управління проєктами» та інші, а також їх участь у різноманітних соціально-психологічних тренінгах із лідерства й управління. З метою розвитку і вдосконалення комунікативних навичок фахівцям цивільного захисту в закладі вищої освіти доцільно опанувати такі курси, як «Психологія спілкування», «Конфліктологія», «Психопедагогіка безпеки», а також брати участь у соціально-психологічних тренінгах.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі можливостей позанавчальної діяльності курсантів у формуванні їхніх професійно важливих якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдович С. М. Підготовка фахівців ризиконебезпечних професій до професійного спілкування. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. наук.-практ. конф.* (Харків, 2 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. справ Харків: ХНУВС, 2021. С. 78–83. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/9290>
2. Гура С. В., Петрова М. В. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх працівників ДСНС України під час навчання у ВНЗ. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology*. Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach. 2018. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/7959>
3. Коваль М., Коваль І. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх рятувальників. *SWorldJournal*. 2023. Т. 18. Р. 3. С. 49–54. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj18-03-041/3284>
4. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 34–35. Ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

5. Литвин А. Професійно важливі якості фахівців із безпеки життєдіяльності. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*. № 28. Харків: НУЦЗУ, 2018. С. 63–66.

6. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с. URL: https://pfp.lviv.ua/trening_emotsiynoi_kompetentnosti_1/6/

7. Матійків І. Управління емоціями у конфлікті: структура та результати апробації тренінгу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 1. С. 157–168. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6871/1/Управління_емоціями_в_конфлікті.pdf

8. Матійків І. М. Управління емоціями у педагогічній діяльності: метод. посібник. Київ: 7БЦ, 2023. 152 с. URL: https://pfp.lviv.ua/upravlinnya_emotsiyami_u_pedagogichniy_diyalnosti/

9. Ненько Ю. П. Професійно важливі якості як складова готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. 156. С. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2017_156_17

10. Повстин О. Оцінка ефективності формування управлінської компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 1(12). С. 261–275.

11. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: монографія / М. А. Кришталь, В. П. Садковий, А. Г. Снісаренко, О. В. Тімченко. Харків – Черкаси: АПБ, 2011. 229 с.

12. Mokhnar L. I., Fomych M. V., Diachkova O. M., Kryshtal M. A. Psychological Peculiarities of Professional Responsibility of Future Specialists of the Civil Defence Service. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. № 6(27). DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/30092020/7152

13. Popovych V., Menshykova O. Peculiarities of Professional Training of Civil Defence Specialists in Ukraine Under a Martial Law. *Roczniki nauk społecznych*. 2024. Т. 16(52). № 1. Р. 123–141. DOI: <https://doi.org/10.18290/rns2024.0012>

Стаття надійшла до редакції 08.07.2024

Svitlana VDOVYCH. Formation and Development of Professionally Important Qualities of Civil Defense Specialists at Higher Education Institutions.

The article deals with the peculiarities of the formation and development of professionally important qualities of civil defense specialists at higher education institutions. Different approaches to the definition of the concept of «professionally important qualities» are analyzed, according to which the concept is considered as

biologically determined (physiological, psychological, innate abilities and inclinations), individual and psychological properties of a personality as a specialist as well as personal properties formed and developed in the process of training and professional activities.

The author considers some classifications of professionally important qualities of a civil defense specialist.

For any type of professional activity, such professionally important qualities as discipline, responsibility, accuracy, attentiveness, observation, sensitivity, punctuality, restraint, ingenuity, ability to self-control and professional self-assessment of one's own states and actions, purposefulness, developed visual and figurative memory and analytical thinking are relevant.

Risky professions require physical endurance, coordination of movements, dexterity, ability to tolerate heavy physical loads and high temperatures, determination and courage, mental and emotional stability, risk-taking, ability to switch, distribute, concentrate and hold attention, react quickly to the situation and make independent decisions and act in extreme conditions, a sense of duty, etc.

The following groups of professionally important qualities for civil defense specialists are identified and substantiated: psychophysiological, intellectual, emotional and volitional, moral and ethical, managerial and communicative. The possibilities of their formation and development in the process of cadets' professional training at a higher education institution are considered.

Keywords: *professionally important qualities, professional training, civil defense specialist, higher education institution.*

REFERENCES

1. Vdovy`ch S. M. Pidgotovka faxivciv ry`zy`konebezpechny`x profesij do profesijnogo spilkuvannya. Psy`xologichni ta pedagogichni problemy` profesijnoyi osvity` ta patrioty`chnogo vy`xovannya personalu sy`stemy` MVS Ukrayiny`: tezy` dop. nauk.-prakt. konf. (Xarkiv, 2021) / MVS Ukrayiny`, Xarkiv. Nacz. Un-t vnutr. sprav Xarkiv: XNUVS, 2021. S. 78–83. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/9290> [in Ukrainian].
2. Gura S. V., Petrova M. V. Rozvy`tok profesijno vazhly`vy`x yakostej u majbutnix pracivny`kiv DSNS Ukrayiny` pid chas navchannya u VNZ. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology. Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach. 2018. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/7959> [in Ukrainian].
3. Koval` M., Koval` I. Pedagogichni umovy` formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnix ryatuval`ny`kiv. SWorldJournal. 2023. I. 18. P. 3. S. 49–54. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj18-03-041/3284> [in Ukrainian].
4. Kodeks cy`vil`nogo zaxy`stu Ukrayiny`. Vidomosti Verxovnoyi Rady`. 2013. № 34–35. St. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [in Ukrainian].

5. Ly`tvyn`n A. Profesijno vazhly`vi yakosti faxivciv iz bezpeky` zhy`ttyediyal`nosti. Visny`k Naukovo-metody`chnogo centru navchal`ny`x zakladiv sfery` cy`vil`nogo zaxy`stu. № 28. Xarkiv: NUCzZU, 2018. S. 63–66. [in Ukrainian].
6. Matijkiv I. M. Trening emocijnoyi kompetentnosti: navch.-metod. posibny`k Ky`yiv: Pedagogichna dumka, 2012. 112 s. URL: https://pfp.lviv.ua/trening_emotsiynoi_kompetentnosti_1/6/ [in Ukrainian].
7. Matijkiv I. Upravlinnya emociyamy` u konflikti: struktura ta rezul`taty` aprobaciyi treningu. Pedagogika i psy`xologiya profesijnoyi osvity`. 2013. № 1. S. 157–168. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6871/1/Upravlinnya_emociyamy`_v_konflikti.pdf [in Ukrainian].
8. Matijkiv I. M. Upravlinnya emociyamy` u pedagogichnij diyal`nosti: metod. posibny`k. Ky`yiv: 7BCz, 2023. 152 s. URL: https://pfp.lviv.ua/upravlinnya_emotsiyami_u_pedagogichnij_diyalnosti/ [in Ukrainian].
9. Nen`ko Yu. P. Profesijno vazhly`vi yakosti yak skladova gotovnosti oficera sluzhby` cy`vil`nogo zaxy`stu do profesijno oriyentovanoi komunikaty`vnoyi diyal`nosti. Naukovi zapy`sky` Kirovograds`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy`tetu imeni Volody`my`ra Vy`nny`chenka. Seriya: Pedagogichni nauky`. 2017. Vy`p. 156. S. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2017_156_17 [in Ukrainian].
10. Povsty`n O. Ocinka efekty`vnosti formuvannya upravlins`koyi kompetentnosti u majbutnix faxivciv sluzhby` cy`vil`nogo zaxy`stu. Zbirny`k naukovy`x pracz` Nacional`noyi akademiyi derzhavnoyi pry`kordonnoyi sluzhby` Ukrayiny`. Seriya: Pedagogichni nauky`. 2018. № 1(12). S. 261–275. [in Ukrainian].
11. Profesiografichny`j analiz diyal`nosti nachal`ny`kiv karauliv operaty`vno-ryatuval`noyi sluzhby` cy`vil`nogo zaxy`stu MNS Ukrayiny`: monografiya / M. A. Kry`shtal`, V. P. Sadkovy`j, A. G. Snisarenko, O. V. Timchenko. Xarkiv – Cherkasy`: APB, 2011. 229 s. [in Ukrainian].
12. Mokhnar L. I., Fomych M. V., Diachkova O. M., Kryshtal M. A. Psychological Peculiarities of Professional Responsibility of Future Specialists of the Civil Defence Service. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 2020. № 6(27). DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/30092020/7152 [in English].
13. Popovych V., Menshykova O. Peculiarities of Professional Training of Civil Defence Specialists in Ukraine Under a Martial Law. Roczniki nauk społecznych. 2024. T. 16(52). № 1. P. 123–141. DOI: <https://doi.org/10.18290/rns2024.0012> [in English].